

De overgang tussen bestuurders en geleerden treffen we aan in het stuk van I. Schöffers over Johan Valckenaers kortstondige hoogleraarschap (1795-1796) aan de Leidse universiteit. De benoeming van de vurige patriot was in de eerste plaats een politieke en hij vertrok, met gunstbewijzen beladen, weer zo snel mogelijk naar de actieve politiek. M. E. H. N. Mout behandelt Lipsius' houding ten opzichte van de Opstand en concludeert dat diens eigen latere visie van de stille geleerde die zich verre hield van de wereld niet met de werkelijkheid overeenstemt; integendeel, Lipsius heeft de politiek nooit kunnen ontwijken. W. den Boer bekijkt Scaligers houding ten opzichte van de joden en waarschuwt ervoor zijn uitlatingen zonder meer als anti-joods te kenschetsen. G. H. M. Posthumus Meyes publiceert hier zijn ontdekking van het vroegste theologische geschrift van Grotius, zijn *Meletius* (1611), waarin een somber beeld van de twisten in de Republiek wordt geschetst. R. Feenstra geeft een biografie van J. F. Böckelmann, die tijdens zijn hoogleraarschap in de rechten in Leiden (1670-1681) een nieuwe *methodus compendaria* als belangrijke vernieuwing in het rechtsonderwijs introduceerde. Drie bijdragen betreffen de Leidse universiteit in de achttiende eeuw: A. M. Luyendijk-Elshout bespreekt een aantal medische dissertaties over wat wij nu psychomatische verschijnselen zouden noemen, een terrein dat toen nog aan beschouwingen van theologen ontworsteld moest worden. J. van den Berg schrijft over de verhouding van Willem Bentinck, curator van 1745 tot 1774, tot de theologische faculteit en A. E. Cohen over Gaubius' feestrede in 1775 ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de universiteit. Een bibliografie van Woltjers werk besluit het fraai verzorgde boek.

Een zeer afwisselende bundel dus, die op bepaalde gebieden duidelijk aanknoopt bij Woltjers eigen onderzoek en bovendien ongewild en terloops een tijdsbeeld geeft. Niet alleen is waar te nemen hoe bepaalde neologismen uit 'beleidstaal' hun intree kunnen doen in wetenschappelijke verhandelingen, maar ook blijkt uit Schöffers aardige 'Voor J. J. Woltjer' hoe iemand die zijn leven heeft besteed aan diepgaand en origineel onderzoek om welke reden dan ook buiten de door het ministerie opgelegde constructie van het voorwaardelijk gefinancierde onderzoek werd gehouden. In Schöffers woorden: 'Men telt de publicaties tot op de pagina, maar telt niet reputatie en gaven van de besten aan de universiteit'. Het is een opbeurende gedachte dat Woltjer zich nu geheel zal kunnen wijden aan het voltooiën van zijn in het stadium van voorbereiding verkerende publicaties en aan de stimulerende begeleiding van de destijds op zijn initiatief tot stand gekomen 'contactgroep zestiende eeuw'.

E. O. G. Haitsma Mulier

D. J. Roorda, *Rond prins en patriciaat. Verspreide opstellen door D. J. Roorda, A. J. C. M. Gabriëls, e.a., ed., met een inleiding door I. Schöffers* (Weesp: Fibula-Van Dishoek, 1984, 224 blz., f32,50, ISBN 90 228 3382 8).

Het initiatief van een tweetal studenten de bibliografie van hun in 1983 zo plotseling overleden Leidse hoogleraar D. J. Roorda uit te geven, resulteerde in een fraaie bundel waarvan de titel *Rond prins en patriciaat*, het terrein van diens wetenschappelijke arbeid voortreffelijk omschrijft. De hierin opgenomen artikelen — in twee gevallen nog niet eerder gepubliceerd — geven een goede indruk van Roorda's historische visie. De aantrekkelijkheid van deze bijdragen wordt in niet geringe mate verhoogd door de boeiende stijl,

krachtig door treffende formulering, elegant door beeldend detail. De goed verzorgde lijst van publikaties op historisch en didactisch gebied boekstaft zijn activiteit als auteur gedurende een kwart eeuw. Een register met persoonsnamen vergemakkelijkt de hantering van het boek, terwijl bovendien de inleiding van Schöffers naast een schets van Roorda's leven en loopbaan een evaluatie van diens wetenschappelijk oeuvre biedt.

De groepering van de artikelen om de themata de 'Namier-methode', regenten, bureaucratie en de koning-stadhouder — iedere afdeling voorzien van een korte introductie — stelt in staat tot het verkrijgen van een overzicht van zijn assortiment aan aandachtsgebieden.

Het verloop van Roorda's promotieonderzoek, dat tenslotte zou uitmonden in zijn befaamde dissertatie *Partij en factie*, was in hoge mate bepalend geweest voor de vorming van zijn historische visie. Na een systematische bestudering van pamfletliteratuur en een betrekkelijk laat begonnen archiefonderzoek stuitte hij steeds meer op een tegenstelling tussen partijpolitieke leuzen en een veel cynischer politieke werkelijkheid. De hem in deze periode ter kennis gebrachte inzichten van de Pools-Engelse historicus Namier gaven een nieuw perspectief: de machtsstrijd om posities en ambten van de facties, dikwijls familiaal bepaalde belangencoterieën, naast de diffuse, meer ideologisch georiënteerde, landelijk functionerende, partijen die, tenzij tijdens crises, een veel passiever bestaan leidden.

Roorda was niet blind voor de bezwaren aan deze methode verbonden, zoals uit de hierin opgenomen bijdragen over Namier en over de, door hem prosopografie genoemde, werkwijze van de collectieve biografie voldoende blijkt. Zijn relativering daarvan hangt ook wel samen met het contrast tussen de geïsoleerde, recalcitrante Namier en de in de persoonlijke zin veel meer sociaal en idealistisch gearde Roorda. Kenmerkend in dit verband is dat hij de aandacht vestigt op de, door Namier niet genoemde, vriendschap als *trait d'union* voor politieke samenwerking. Er was voorts het verschil in invalshoek. Terwijl Namier zich in de eerste plaats bezig hield met het Engeland van omstreeks 1760 waarin de aristocratie met haar 'landed interest' zulk een sterke positie had, begon Roorda diens methode als breekijzer te hanteren in de Republiek van het eind van de zeventiende eeuw met haar stedelijke, veelal commercieel georiënteerde, patriciaten.

Dit nieuwe spoor in de geschiedbeschouwing voerde tot verschuiving van de aandacht voor de toonaangevende personen in het volle voetlicht naar de politieke en sociale netwerken waarvan zij deel uitmaakten. Hierdoor kon meer recht gedaan worden aan het bij uitstek particularistische karakter van de Republiek. Deze benadering, die verrijkt werd door belangstelling voor de aspecten van demografie en sociale stratificatie, leidde tot een machtige verdieping van de maatschappelijke dimensie. De, zeer arbeidsintensieve, dataverzameling en -analyse inzake de politiek-sociale machtsstrijd kan evenwel ten gevolge hebben dat de relatielijnen in de ruimere context, bijvoorbeeld met de internationaal-politieke problematiek, verflauwen. Voorts is het mogelijk dat de preoccupatie met belang en macht als moverende krachten depreciatie ten gevolge heeft van ideële-geestelijke factoren en het algehele psychische klimaat als evenzeer invloedrijke elementen. Blijkens zijn historiografische bijdragen had Roorda, daarbij gesteund door zijn omvangrijke kennis en zijn evenwichtig oordeel, althans oog voor deze aspecten.

In de eerste plaats kregen de regenten als politieke elite in de Republiek zijn aandacht welke sector in deze bundel vertegenwoordigd is door zijn Rotterdamse openbare les over het Amsterdamse en Zierikzeese regentenpatriciaat evenals door het artikel over Rotter-

dam in het rampjaar. Zijn stimuleren van het eliteonderzoek reikte evenwel verder. Zo werden ook maatschappelijke structuren in meer moderne zin, namelijk de bureaucratistische verbanden, aan een onderzoek onderworpen. De hier opgenomen Leidse inaugurele rede waarin een vergelijking wordt gemaakt van de Engelse 'civil service' in zijn ontstaan met het continentale ambtenarenapparaat èn het artikel over het functioneren van Constantijn Huygens jr. als secretaris van Willem III leggen daarvan getuigenis af. Roorda's arbeidsveld had zich daardoor in zoverre verbreed dat naast lokale problematiek ook het functioneren van het centrale gezag een groeiende aandacht kreeg.

Evenals de stadhouder-koning trok ook hij steeds wijdere cirkels over de kaart. Zijn Leidse leeropdracht inzake de algemene geschiedenis bracht hem vooral tot intensieve bestudering van de Engelse geschiedenis waar zijn occupatie met Willem III gelukkig bij aansloot. Daarbij moet geconstateerd worden dat hij aanzienlijk meer affiniteit had met de Engelse historiografie dan dat hij geïnspireerd blijkt door de Franse school der 'Annales'.

Roorda's opstel over de koning-stadhouder accentueert vooral de plaats van deze voor hem fascinerende maar raadselachtige figuur binnen de administratieve en oorlogsmachine, het door hemzelf gecreëerde netwerk van instrumenten die hem dienden, soms dwars door de officiële kaders heen. Dit aspect vindt dan nog een bijzondere belichting in de belangwekkende artikelen over 'De joodse entourage van de koning-stadhouder', 'Le secret du Prince' en 'De loopbaan van Willem Meester'.

Willem III's, in zijn visie, eerder pragmatisch dan vernieuwend politiek optreden is niet verwonderlijk in het licht van de loodzware last, hem door het buitenlandse gevaar opgelegd. Innovatie in zijn eeuw zou bovendien een koers in de richting van centralisatie en absolutisme betekend hebben: in strijd, niet alleen met zijn politieke mogelijkheden maar ook met zijn historische rol. Het religieuze bestanddeel van 's prinsen persoonlijkheid lijkt ondergewaardeerd. Dat Roorda diens tolerantie in mindering brengt op zijn calvinistische overtuiging ziet voorbij aan het onderscheid dat de gereformeerde kerk steeds maakte tussen de (aanvaarde) gewetensvrijheid en de (in extreme gevallen beperkte of belemmerde) vrijheid van uitoefening van de religie. Overigens lieten ook de predikanten in hun kritische en profetische rol de eigen verantwoordelijkheid van de overheid onaangetast.

Het stemt tot weemoed dat het gesprek met de auteur hierover niet meer mogelijk is.

M. van der Bijl

M. Campfens, M. Schrevel, F. Tichelman, ed., *Op een beteren weg. Schetsen uit de geschiedenis van de arbeidersbeweging aangeboden aan mevrouw dr. J. M. Welcker* (Amsterdam: Van Gennep, 1985, 239 blz., f39,50, ISBN 90 6012 654 8).

Ter gelegenheid van het afscheid van dr. J. M. Welcker van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, waaraan zij meer dan twintig jaar als afdelingshoofd verbonden is geweest, verscheen een bundel met opstellen over de Nederlandse sociale en politieke geschiedenis. Het boek maakt deel uit van de serie 'De Nederlandse Arbeidersbeweging' van het IISG, die mede op initiatief van Welcker in 1975 is gelanceerd. De redactie meende het thema van de bundel te moeten beperken tot de Nederlandse arbeidersbeweging tot circa 1920. Dit is het terrein waarop Welcker zich voornamelijk